

TYB AKADEMİ

Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi

Türkiye Yazarlar Birliđi

TYB AKADEMİ

Yıl:1 Sayı: 3 Eylül 2011
Said Halim Paşa

İmtiyaz Sahibi
TYB Vakfı İktisadi İşletmesi adına
D. Mehmet Doğan

Genel Yayın Yönetmeni
Serkan Yorgancılar

Yazı İşleri Müdürü
Mustafa Ekici

Yayın Kurulu
Osman Özbahçe, Ercan Yıldırım, Münir Tireli, İskender Gümüş,
Atilla Mülayim, Mehmet Kurtoğlu, Talip Işık, Öner Buçukcu

Danışma Kurulu
İbrahim Ulvi Yavuz, Muhsin Mete, Nazif Öztürk
Ahmet Fidan, Celil Güngör

Tashih
Sami Terzi

Yönetim Yeri
Milli Müdafaa Cad. 10/13 Kızılay-Ankara
0.312 417 34 72 - 417 45 70 - 232 05 71
www.tybakademi.com
tybakademi@gmail.com

Tasarım
mtr tanıtım görsel hizmetler

Baskı
Özel Matbaası

ISSN: 2146-1759

Fiyatı
15 TL

Abone Bedeli
30 TL
Kurumlar için 60 TL

Hesap No
Vakıfbank Başkent Şb.
IBAN: TR34 0001 5001 5800 7297 391004
Ziraat Bankası Başkent Şb.
IBAN: TR23 0001 001 6835 01199485001

*TYB AKADEMİ hakemli bir dergidir. Dört ayda bir yayınlanır.
Dergide yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yazılar yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen, basılamaz, çoğaltılamaz ve
elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından
yayın kurulu sorumludur.*

Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve İsmail Kara

Ercan YILDIRIM

Türk düşüncesinde üslup sahibi yazarlara, düşünce adamlarına rastlamak her zaman mümkün olmuyor. Özellikle akademik çalışmalarda, inceleme türü yazı ve kitaplarda üslup sahibi olmak derin bir kültür ve entelektüel alt yapıyı gerekli kılıyor. Akademik incelemelerde üsluptaki kıvam, yazarın kendi metodolojisini oluşturmasıyla da yakından ilgilidir. Yazarın ele aldığı konuyu ne kadar ciddiye aldığı ve bu yöndeki meselelerle kurduğu ilişki biçimi sahil bakış açısı ile birlikte sahici bir üslubu da peşinden getirir. Çağdaş İslâm Düşüncesi üzerine çalışmalar yapan İsmail Kara bu sahayı yalnızca “konu” olarak seçmemiş aynı zamanda bu meseleleri kendine “dert” edinmiştir. İşte genel olarak bu sebeplerle çağdaş İslâm düşüncesi üzerine söz söylemek, kıyasından köşesinden bazı yargıları dile getirmek isteyenlerin mutlaka uğradığı kaynakların başında İsmail Kara gelir.

En baştan söylemek gerekir ki, İsmail Kara’nın çalışmaları, ilmî sahadaki derinliği, çeşitliliği ve geliştirdiği hassasiyet Türkiye’deki akademinin çok ilerisindedir. Çağdaş İslâm düşüncesi üzerine yaptığı çalışmalarda İsmail Kara yalnız “envanter” ortaya koymakla kalmayıp İslâmcı fikir ve şahsiyetlerin kendi aralarındaki ilişkileri, paradigmanın genel karakteristiğini, İslâm düşüncesinin tarihsel yapısını, başka disiplinlerle münasebetini, yerleşik sistem / devletle ilişkilerini ele almaktadır. Bu bakımdan bütüncül bakış açısını geliştirmektedir. Kara’nın ilmî yazılarındaki üslup, akademinin kuru dilini aştığı gibi esasında belirgin teklif getirir. Zira Kara’nın yazı ve düşünce alanındaki birikimi onun sanat, edebiyat ve musiki sahâlarında ilgilileriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla tek başına akademik tez yazmanın Türkiye’nin fikir hayatına katkı sağlamadığı İsmail Kara örneğinde daha net anlaşılabilir.

İsmail Kara özellikle Dergâh ve Yeni Şafak’taki yazılarında Türk kültür hayatıyla ilgili önemli tespitlerde bulundu. Farklı kaynakların akademik çalışmalarda kullanılabileceğini gösterdi. Hatıratların ilmî çalışmalardaki önemini belirginleştirdi. Yayımladığı biyografiler, hazırladığı hatıratlarla çalıştığı alanı

zenginleştirdi. Bu zenginliği yalnız malzeme yığınına münhasır kılmamak gerek. İsmail Kara kendi yaşamından aktardığı pasajlarda, ilim adamlarını ve onların birikimlerini anlattığı yazılarda, kültür dünyasının farklı cepelerini okuyucuya sundu.

Bir solukta okunan, başarıyla hikâye edilmiş yazıları aynı zamanda üslup sahibi akademisyen kuşağının İsmail Kara nezdinde sürdürüldüğünün açık işaretleridir.

İsmail Kara'nın çağdaş İslâm düşüncesi araştırmalarına en belirgin katkısı, İslâmcılık literatürünü "derli toplu" ortaya koymasıdır.

Çağdaş İslâm düşüncesinin çıkışını, ilk izlerini, tarihlendirmesini, kadro yapısını, kaynaklarını, İslâmcı yayınları, İslâmcıların tezlerini yazar kavramsal çerçeve içerisinde belirginleştirdi. Bu bütüncül bakış açısını geliştirirken esasında önemli teklifler de getirdi. Bir kere Kara "çağdaş" akımların genel geçer özelliklerini belirledikten sonra, İslâmcılığın modernliğini öngören fikirlere yer verdi. İslâmcı fikirlerin modern kaygılarla ortaya konduğunu, tarihsel birikimdeki kesintiyi açıklayarak yaptı. Dolayısıyla kaynaklara dönüş temasının "modern söylem" olduğunu dile getirdi. Kuşkusuz bu geleneksellik biçiminde algılandı. Fakat İslâmcıların "aşırı modern" fikirleri bu ithamı düşürecek denli kuvvetliydi. Zira Kara entelektüel birikimi yüksek elitin İslâmcılığı kadar, imparatorluk bünyesindeki milletin din anlayışını dikkate alan metoda ağırlık verdi. O bir anlamda geleneksel İslâm'ın milletin, avamın nezdindeki değerini göstermeye çalıştı. Bu, çağdaş İslâm düşüncesi araştırmalarında ihmal edilmiş bir cepheydi. İkincisi Kara'nın araştırmaları Anadolu coğrafyasındaki "yerli" damarları, kaynakları gündemimizde tuttu.

İsmail Kara'ya göre İslâmcılığın temel metinleriyle beraber batılılaşma sürecinde üretilmiş diğer fikir akımları ve Cumhuriyet idaresi, milletin arasında yaşayan inanç dünyasını göz ardı etmiştir. Modernleşme sürecinin tersten işlenmesi yani milletin içinde yaşayan İslâm'ın öne çekilmesi din – devlet ilişkilerinin gözle görülür gelişme göstermesine sebep olur.

Bizim yaşadığımız din tecrübesinin Afrika, Ortadoğu veya Asya'dakilerle benzerliği üzerinde duran İsmail Kara, bilhassa siyasî hareketlerin ve yöntemlerin Türkiye'de ve bir başka yerde uygulanabilirliğini mesele haline getirdi. İslâmcıların modernliği coğrafya ve tarih hudutları koymaksızın dışarıda üretilenlerin kendi süzgecimizden geçmeksizin benimsenmesine dayanmaktadır biraz da.

İsmail Kara daha ilk ürünleriyle birlikte çalışma alanını din – devlet – millet ekseninde kurduğu için, bu üç unsurun kendine has özelliklerine metinlerinde ağırlık verir. Dolayısıyla İslâmcılık çalışmaları bu eksenin tam ortasında başlar ve gelişir. Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi başlığı altındaki üç ciltlik eseri, çağdaş İslâm düşüncesinin belirli aşamalarını, karakteristik temsilcilerini ve bunların temel metinlerini ihtiva eder. Bu çalışma çağdaş İslâm düşüncesinin

yekpare yapıda olmadığını göstermesi bakımından önemli temeller atmıştır. Mesela kitapta yer alan Seyyid Bey’in Meclis’te yaptığı konuşma İslâmcı tezlerin ve şahsiyetlerin “teşkilatlı” olmadığını, son derece modern söylemler barındırdığının kanıtıdır.

Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi temel metinlerin, dönemlerin ve fikir adamlarının ortaya konulmasıyla İslâmcılık çalışmalarındaki savrukluğu gidermiş, ilgililere kılavuzluk etmiş, temel bir kaynak eser konumuna gelmiştir. Benzer çabayı Kara, Hilafet Risaleleri’nde de göstermiş, artık İslâmcıların gündeminden tamamen kalkan hilafet mevzuunun dökümünü çıkarılmıştır.

İsmail Kara’nın erken dönem eserleri İslâmcılık çalışmalarının girizgâhı mesabesinde, umumî ve temel noktaları ortaya koyma şeklindedir. Bu çalışmalar aynı zamanda çağdaş İslâm düşüncesine yaklaşımlardaki metodolojik sorunlara karşı alternatif bir yöntem geliştirir. Bu çalışmalardan olan “İslâmcıların Siyasî Görüşleri” İmparatorluğun son yıllarının siyasî hareketleri içerisinde İslâmcıların geliştirdiği tezleri verir. Dolayısıyla İslâmcılık düşüncesinin doğuş şartları, ilk temsilcileri, tarihlendirilmesi, önemli tartışma ve tezleri genel olarak bu kitapla belirlenmiştir. Siyasî kavramları, bunların İslâm düşüncesindeki karşılıkları ve İslâmcıların kavramları kullanma bağlamları kitapta sarıh bir şekilde aktarılırken yine Kara’nın metodolojisine uygun olarak “metin alıntıları” merkeze yerleşmiştir.

İsmail Kara yalnız çağdaş İslâm düşüncesine değil Türk düşüncesine de benzer metodolojiyi taşır.

Türk düşüncesinde temel metinleri belirleme çabası ağırlık kazanırken, sonraki yıllarda meselelerin temellendirilmesi, ayrıntılı bir yapıyı kurma çabasına giriştiği gözlenir. Bu bakımdan “temel kavramlar” ve “metodoloji” üzerine mühim yazılar kaleme alır. Bir Felsefe Dili Kurmak kitabını, Türkiye’de eksik olan ve eksikliği nedeniyle hemen tüm alanlara sirayet eden, dil ve felsefe problemini aşma / açık etme gayretlerinin ürünü şeklinde görmek gerekir.

Bu “inşacı” tutum İslâmcılık çalışmalarında gittikçe ağırlık kazanmış, “İslâm Düşüncesinde Paradigma Değişimi” (Kara, 2003a, 234), “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri” (Kara, 2004a, 34) gibi metinlerle beraber “Çağdaş Türk Düşüncesi Nasıl Ele Alınabilir?” (Kara, 2003, 11) sorusu da Türk düşüncesine hasredilebilecek önemli yöntem problemlerini aşmaya yöneliktir.

İslâmcılık İncelemelerinde Metodolojik Problemler

Peki İsmail Kara niçin metodoloji üzerinde bu kadar durur? Niçin Türk ve çağdaş İslâm düşüncesinin ele alınış yöntemlerini temel sorun haline getirir?

“Esas itibarıyla dinî alanı tahrip etmeye (...) dönük olan modernleşme teşebbüslerinin nasıl olup da bizde aynı zamanda dinî bir hüviyete bürün-

düğü” sorusunu mihver alırsak, sorunun cevabına yaklaşabiliriz. (Kara, 2003a, 234) Kara’ya göre, Türkiye’deki modernleşme ve İslâm mevzularının etkileşimi, hep bir yerlerde keşişmesi dikkatlerden kaçırılmış bir husustur. Bu nedenle de metodolojik sorunlar aslında hayati önem arz eder.

İsmail Kara çağdaş İslâm düşüncesinin ele alınmasında, bu düşüncenin gelişmesinde “dış” etkilerin önemli olduğu tespitini yapar.

Kara metodolojik sorunlardan birincisinin Türk modernleşmesindeki din unsurunun Batılılar tarafından “ittihad – ı İslâm”, içerde ise “irtica” şablonları üzerinden incelenmesi olduğunu vurgular. İkinci sorun ise buna yakın bir tanımlama gayretinin ürünüdür. Türk ve İslâm düşüncesinin kalıplaştırılmış tasnifleri bunların incelenmesini belli bir noktadan sonra tıkar. Bizde din ile devlet hep bir arada algılanır. Ancak devletin çöküşünü İslâm’ın çöküşüne münhasır kılmakla, devleti çöküşten kurtaracak tedbirlerin dinî de ayağa kaldıracağı sonucuna varmak çağdaş İslâm düşüncesinde ve bizdeki modernleşme hareketlerinde telafisi zor hasarlar bırakmıştır.

Yalnız Osmanlı dönemi İslâmcılık düşüncesinde değil, sonraki dönemlerde her Müslümanın dilinde pelesenk haline gelmiş olan “yanlış olan İslâm değil, İslâm anlayışımız, Müslümanların İslâm’ı yaşama biçimleri” sözleri önemli metodolojik sorunların en başında gelir. Kara bu eleştirilerin hep yeni bir “gerçek İslâm” çıkışına vardığını, tarihsel birikimi ortadan kaldırdığını ve tevekkül, sabır, kanaat gibi kavramları hırpaladığını belirtir. Bu kavramlar söz konusu olduğunda bugünkü Müslümanların izahlarını modern anlayış çerçevesinde vermeleri, kendilerince açıklamalar getirerek geleneksel ve anlamsal bağlamı göz ardı etmeleri, o günkü metodolojik sorunun nelere yol açtığını görmemize vesile olur.

İsmail Kara’nın çağdaş İslâm düşüncesinin önemli problemlerinden gördüğü “savunmacı tutum” ve “oto sansür mekanizması” bugün bile önemini korur. Osmanlı’nın batış yıllarında “fen” hususunda gösterilen kompleks ve savunma psikolojisi, 1990’lı yılların sonunda Batılıların insan hakları, demokrasi, sivil toplum gibi kavramlar karşısında gösterilmeye başlanmıştır. İlk dönem İslâmcıları Batılı teknik ve ilmin aslında İslâm’da da var olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardı. Kompleks bu şekilde aşılmaya çalışılmıştı. Son dönemde de insan hakları, demokrasi gibi ifadelerin yine İslâm’da bulunduğu kanıtlanmaya gidilmiş, 2000’lerden sonra artık Batılı değerleri mutlaklaştırılmıştır.

Kara son olarak modern dönemde üretilen metinlerin İslâm tarihinde hangi yere oturtulabileceğini sorar?

Çünkü bu metinlerin fikir ve muhteva açısından geçmişi yoktur, geriye doğru da uzatılamaz. Sonuçta Kara umumî bir kanaate ulaşır ve çağdaş İslâm düşüncesinin “tarih” telakkisinde önemli kaymalar taşıdığını bu durumun da büsbütün İslâm tarihini zan altında bırakacak derecede tahrif ettiğini söyler.

Siyasal bir hareket olarak şekillenen İslâmcılık, tasavvuf ve ahlâk merkezli tarihsel yapıyı bozduğu için “millet”i oluşturan esaslardan sonraki yıllarda mahrum kalmamıza neden olmuştur.

Çağdaş İslâm düşüncesinin erken döneminde oryantalistlerin getirdiği eleştiriler, bu eleştirilere yanıtlar oldukça etkili olmuştur. Hatta oryantalistlerin ithamları birçok hususta İslâmcılık fikirlerine tesir etmiş, modern etkiler paradigmanın oluşmasında belirleyici hal almıştır. Oryantalistlerin ithamları ve İslâmcıların bunları bir başka şekilde dönüştürerek sistemli hale getirmelerini derli toplu halde sunan İsmail Kara olmuştur. Çağdaş İslâm düşüncesi üzerindeki tüm “temel” tartışma konuları yine onun metinlerinde gösterilmiştir. Dolayısıyla İslâmcılık ele alınırken menşei hakkında tereddüde mahal bırakacak eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. “İslâmcı söylemin kaynakları ve gerçeklik değeri” ve CTBMOI’deki metinlerde zikredilen bütünlüğü takip etmek mümkündür.

Kavramları Yerli Yerine Oturtmak

Çağdaş İslâm düşüncesi çalışmalarının ilerlemesiyle İsmail Kara erken dönem çalışmalarının üzerine, detaylı yorum ve tespitler içeren çıkarımlar yaparak meselelerin farklı boyutlarını değerlendirme alır. Bilhassa çağdaş İslâm düşüncesini ilgilendiren konuların ve kavramların algılanışı ve kökeni, meselelerin kavranılmasında can alıcı bir konumdadır. Modern düşüncenin açtığı dertlerin başında kavramların tahrif edilmesi gelir.

İsmail Kara çağdaş Türk ve İslâm düşüncesi çalışmalarında millet olmanın temellerini atan, gündelik yaşamımızda ve İslâmi algımızdaki bazı kavramların değişimlerini, ortadan kaldırılmasını ve dönüştürülmelerini ele alarak öncelikle bunların yerli yerine konulması işini yerine getirmeye çalışır. Çağdaş İslâm düşüncesi üzerine yorum yapma, bazı modern kavram ve siyasal ideolojilerle mukayeselere girişme işinden daha ehemmiyetlisi, deforme olmuş kavramları yerli yerine oturtmaktır. Bu kavramlarla geliştirilen düşünceler yabancı kalacaktır zaten. Kara, kavramlara bakarken kelimelerin kökeni ve süreç içerisindeki kullanımını göz önüne alır.

Çağdaş Türk düşüncesinin meselelerini ele alan İsmail Kara, işe ilkin bu üç kelimenin manalarıyla başlar. Çünkü bunların anlamları düşüncenin kendisi kadar önemlidir. Dolayısıyla bu kavramların geçmişine bakarak hangi saik ve niyetlerle kullanıldığı belirginleşebilir: “millet din-mezhep ekseninde, kavim, kabile-kanbağı-mahalli kültür ekseninde, cins ise ırk ekseninde tanımlanan kavramlardı. Millet kelimesi muhtevası ve istikameti itibarıyla giderek nation karşılığında kavime doğru kayarken (eski) millet kelimesinin yerini giderek ümmet almaya başlayacak, buna bağlı olarak dinî vurguların giderek daha fazla ümmet üzerinden yapıldığı müşahade edilecektir. Fakat İslâm dünyasındaki milliyetçilik hareketleri, meşruiyet problemi ve kültürel kodlar itiba-

riyla –modernleşme teşebbüslerinin diğer alanları gibi – aynı zamanda bazı açılardan dinî hareketler oldukları için daha ‘laik’ ve kuru anlamlara sahip olan kavim – kavmiyetçilik yerine daha ‘dinî’ ve munis anlamlara sahip millî – millet – milliyetçilik kelimelerinin kullanılmasında siyaseten ısrar edilecektir.” (Kara, 2003, 16)

Türk modernleşmesinin her ne kadar “askerî” sahada geliştiği fikri yaygın- sa da İslâm özelinden yürümüşdür aynı zamanda.

Türk modernleşmesi, İslâm’ın her planda dışlanarak, kültürel form halinde örgütlenmesiyle icra edilmiştir. Kavramlar bu anlamda önemini korur. Çünkü kavramlar, düşüncelerin temelleridir. Kara, düşünce tarihi çalışmaları açısından birinci derecede mühim saydığı kavramların dünyasına kronolojik ve tematik olarak daha “hiç” girilmediğini söyler. Bunlara örnekler veren Kara (Kara, 2003, 69) terakki, medeniyet, müsavat, hurafe, irtica başta olmak üzere birçok kavramın başta süreli yayınlar olmak üzere kaynaklardan taramalarla incelenmesi gerektiği fikrindedir.

İsmail Kara, başta İslâmcılık düşüncesinin etki alanına girenler olmak üzere birçok kavramı makalelerinin içinde detaylandırarak açıklarken, köşe yazılarında da bazı kavramların üzerinde durmuştur.

Din ile Modernleşme Arasında da batılılaşma dönemimizin önemli kelimeleri olan “ulûm ve fûnûn”u değerlendirdiği müstakil yazılar kaleme almıştır. Yine aynı kitapta “ıslah ve taklit” üzerine müstakil bir metin ve tasavvuf ve tarikatlarla ilişkin yazısında da birçok kelime ve kavramın geçirdiği süreci araştırmıştır.

Söz konusu İslâmcılık düşüncesi olduğunda araştırma yapanların “niyet”lerine de bakmak gerekir. Kalblerdekini yaratılmış olanlar bilemez ama ürünlerden kimin hangi niyetle donanmış olduğunu kestirebiliriz. Türk düşüncesi batılılaşma sürecimiz boyunca “kendinden” bir şeyler üretmedi. Türk düşüncesi üzerine yazılanlar da “kendisi için” olmadı. Çağdaş İslâm düşüncesi üzerine yazılanların “odak”lardan salim kalmadığı geçen zaman içerisinde iyice gözlemlendi. Yalnızca ilim adına, tarihsel rolünü oynama ya da sorumluluğunu ifa etme kastıyla düşünce dünyasının içinde yer almak da bizde ender rastlanan durumlardandır.

Bunları söylememizin önemli nedenlerinden birisi de Türkiye’de din – devlet ilişkileri... İsmail Kara bilhassa CTBMOİ’nde İslâm ile erk arasındaki ilişkileri incelerken ihtiyatı elden bırakmaz ve kati yargılara varmaktan sakınır. Çünkü genel olarak Cumhuriyet’in gerçekleştirdiği inkılâplar karşısında İslâmcıların niçin sessiz kaldıkları, bunları kabul ettikleri eleştirileri hemen bir anda cevaplanıverecek, tek yönlü bir husus değildir. İsmail Kara CTBMOİ’nde daha önceki temellendirmelerin verdiği rahatlık ve birikimle Cumhuriyet – İslâmcılık – din arasındaki irtibatı çözecek verileri daha rahat ifade edebilmektedir.

İsmail Kara kitabın başında (Kara, 2008, 13) taraflardan biri olarak Cumhuriyet'i ilân eden kadroyu tanıtır. Ve bu kadronun İstiklal Harbi'yle birlikte Osmanlı'nın devamı olabilecek "İslâmcı ve hilafetçi" söylemi, Anayasa'ya "Devletin dinî din-i İslâmdır" ibaresini koyduğunu belirten Kara, sonraki siyasal gelişmelerle dar bir kadronun bilinen "katı laikliği" getirdiğini ifade eder. Buna göre, Lozan görüşmelerinin de içinde bulunduğu dış ve iç hadiseler "Birinci Meclis'i" dağıtmış, devletin şekillenmesindeki etkilerini sıfırlayıp köşelerine çekilmeye neden olmuştur. Artık "dar kadro" ülkenin yönetimini eline almıştır. Kara, bu kadronun aktif siyasal hareketlerle (İslâmcılık) ilgilenmediğini, doğrudan halkın Müslümanlığıyla, İslâm'ı dönüştürmeye niyetlendiklerini vurgular. Cumhuriyet inkılapları bu dar kadronun işi olduğu kadar tarihseldir ve bir zaman sonra yanlış olduğu görülecektir.

Cumhuriyetin idare planında İslâm'ı dikkate almaması halkın İslâm'ı yaşama biçimiyle paralel gitmek zorunda mıdır? Cumhuriyet inkılapları milletin dinî yaşayışını kısıtlayacak kadar sert midir? Bu da entelektüel tartışma konusudur. Yazar, bu çekirdek yapının ve zihnin karşısına, din cephesinde Osman Turan'dan İsmet Özel'e kadar uzanan ve İslâm'ı varoluşsal bir satha yerleştiren isimleri koyar, onların fikirlerini aktarır.

İsmail Kara Cumhuriyet dönemi İslâmcılığını üç döneme ayırır: Birinci dönem 1919 – 1924 yılları arasındaki İstiklal Harbi'nin panislâmist ve hilafetçi tavrı; ikinci dönem 1950 yılına kadar uzatılabilecek baskı, mahkeme, idamlarla örülen tek parti dönemi ve son olarak üçüncü dönem dünya sisteminin de icbar etmesiyle hayata geçirilen çok partili demokratik hayatın başlangıcından bugüne kadar uzanan zaman dilimi. İstiklal Harbi'ni veren (yani dinî mübini gavurdan kurtaran) kadronun birinci dönemde de görüleceği gibi dine mugayir iş çevirmesi beklenemez. İsmail Kara ikinci ve üçüncü dönemler için CTBMOİ'nde resimli, kaynak metinli analizler gerçekleştirir. İsmail Kara Müslümanlardan inkılâplara karşı yekpare bir ses, karşı çıkış olmamasının nedenlerini çok yönlü olarak tartışır.

İslâmcılar İnkılâplara Niçin Karşı Çıkmadı?

Cumhuriyet idaresinin eylemleri ve inkılâpları karşısında Müslümanların taktığı pasif tavrın nedenlerini ele alan İsmail Kara, bunu daha çok geleneğimizle irtibatlandırır ve tekke – tarikat kültürüne bağlar.

Kara'ya göre birinci neden tasavvufun "kader, küllî irade, ilahî hikmet, tevekkül, sabır... kavramları zaviyesinden yapılan bakış açısidir. Bu çevrelere göre olan-bitene sadece görünürdeki aktörlerin irade ve filleri şeklinde bakmak yanlış, en azından eksiktir; onlar da olsa olsa iyi veya kötü birer vasita, birer kukladır. Bunların ötesine geçmek lazım: Her şeyi yaratan ve öyle olmasını murad eden sadece Allah'tır. İrade edip yarattıklarının bir hikmeti vardır; ister ceza isterse belâ ve imtihan için olsun kula düşen razı olmak ve sabretmektir.

Ayrıca başımıza gelen kötülükler, kötü kişiler layık ve müstehak olduğumuz duruma işaret ederler; Allah kuluna zulmetmeyeceğine göre olanlar bizden dolayı, bizim yaptıklarımızdan ötürü olmuştur...” (Kara, 2008, 186)

Bu görüşe bakılırsa tarikat ve tasavvuf çevresi Cumhuriyet’in yapmak istediklerini yalnız kendilerine münhasır kılmış ve büsbütün bir İslâm projesi olduğunu kavrayamamışlardır. Kara’nın çeşitli vesilelerle üzerinde durduğu gibi Türkiye’de sistem, cemaat ve tasavvuf çevresini kontrol etmede hiçbir zorluk çekmemiştir. 80’li yıllarda “şirketleşen cemaatler”de meşrulaştırmalarını mezkûr kavramlar üzerinden gerçekleştirmişti.

İsmail Kara’nın “Müslüman / İslâmî” endişe sahibi “halkın” Cumhuriyet’in din politikalarına karşı geliştirdiği tavır hususundaki tespitleri çok başarılıdır. Altı maddede topladığı unsurlarla Kara yalnız halkın tavrını göstermekle kalmaz; Anadolu coğrafyasındaki İslâm anlayışının, “Türk ruhu”nun da izlerini açığa çıkartır. Bu kesimin tepkileri aynı zamanda çağdaş İslâm düşüncesi mevzuunda modern tahayyüle karşı geleneksel olanı ön plana çıkaran tutumu yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu hususiyet ayrıca değerlendirilecektir.

Zor dönemlerde “iş”i yüklenenecek kimselerin vasıfları üst seviyede olmalıdır. Çünkü “Avamın karakteri öneriler getirmeye değil, getirilen öneriler kabule müsaittir. Yüksek değerleri bir yerden bir yere taşımak ve onların varlığını yaygın alanlarda hissettirmek tarih boyunca ancak üstün niteliklere sahip kişilerin altından kalkabilecekleri bir iş olagelmıştır.” (Özel, 2001) Çağdaş İslâm düşüncesi incelemelerinde bu husus hep atlanır. Bu üstün nitelikli kişilerin, toplum önderlerinin Batılı dünya sistemine ne kadar uyum sağlayıp sağlayamadıkları araştırılmalıdır.

İsmail Kara İslâm düşüncesi mevzubahis olduğunda önde gelen kişilerin Cumhuriyet inkılâpları konusundaki tavırlarını ele alarak bunları üç kısımda değerlendirir. Birincisi Ahmet Hamdi Akseki tavrıdır. İstiklal Mahkemesi kendisini “inkılâbın esaslarına en ufak bir uygunsuzluk yapmamahsınız.” şartıyla serbest bırakmıştır. Akseki’nin “yeni rejimle bir şekilde uzlaşarak İslâma hizmet etmekte / İslâma karşı olanlarla mücadeleye devam” kararı alması (Kara, 2008, 197) Cumhuriyet İslâmcılarının da en büyük şiarı olmuştur.¹ Bu şiar ne kadar tutmuştur, o da ayrı bir araştırma nedenidir.

İkinci örnek Meclis’te Mustafa Kemal tarafından hoş geldin merasimi yapılan, yazdığı bir beyannameyle Atatürk’e “saltanatı devraldın Hilafeti de devral” diyen, 1925 yılından sonra zorunlu ikamete mecbur tutulan ve bu saffayla birlikte siyasetten elini eteğini çekip iman ve ibâdet merkezli bir dindarlığı

1 Tek Parti yönetiminin son yıllarında yapılan “Din açılımı” esnasında okullara din dersi konulması ve İmam Hatip okulları açılması gündeme gelmiş ve ders kitabı eksikliği hâsıl olmuştur. Ders kitaplarının yazımı da yine Akseki’ye havale edilmiştir. Fuad Köprülü’nün bu süreçte Akseki’ye “Hoca yazma! Biz sana ferve-i beyzâyı (beyaz kürkü, Şeyhül-İslâm’lık kisvesini) giydireceğiz.” sözleri dikkate alınrsa (Banguoğlu, 1984, 99 – 100) Akseki Cumhuriyet dönemi boyunca çok ağır yüklerin altına girmiştir.

seçen fakat 1950 ve 54 seçimlerinde zımnın, 1957 seçimlerinde alenen DP’yi destekleyen, Akseki’ye yazdığı bir mektupta Risale-i Nurlar’ın Latin harfleriy-le basılıp dağıtılmasını isteyen Said Nursi’dir.

Kara, vaziyet karşısında “Eski Said geri mi dönmüştü acaba? Döndüyse Yeni Said’in en tipik göstergesi olarak elini eteğini çektiğini beyan ettiği siyaset alanı şimdi nerede duruyordu? Bugün Risâle-i Nur takipçileri acaba hangi Said’in peşinden gidiyorlar?” (Kara, 2008, 208) diye sorarken, Said Nursi’nin Teşkilât – 1 Mahsusa’nın aktif bir üyesi, II. Abdülhamit’in ateşli bir muhalifi (Cumhuriyet idaresinin din politikalarını destekleyen / belirleyen –aktif / pasif – kişilerin ortak özelliği bu olsa gerek!) olduğu gerçeğini göz önünde tutmaktadır.

Üçüncü örnek ise görsel malzemeyle desteklenerek anlatılmıştır. İsmail Kara CTBMOİ’de yer yer fotoğraflarla ve diğer başka görsellerle bilhassa din adamlarının inklâplara, Frenk gömleği ve şapka giymeye ne kadar alıştıklarını giderek yatkın olduklarını gösterir. “Matruş bir yüz, fotr şapka, kravat, modern bir eda...”, Kur’an ilimlerine, İslâmî ilimlere, tasavvuf kaynaklarına, Arapça’ya, eski yazıyla yazı yazmaya, hat, ebru gibi sanatlara vs. yatkın, gündelik hayatında bunları kullanmaktan çekinmeyen ama aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin de önemli destekçileri... İslâmcılar kadar hatta daha ileri bir din anlayışına sahip, geleneksel yaşama pratiği açısından Cumhuriyet elitlerini aratmayacak bir çağdaşlık sergileyenler...

Cumhuriyet dönemindeki din politikalarıyla Müslümanların / İslâmcıların ilişkisi 27 Mayıs sonrasında farklı kulvarlarda devam etmiştir. Bunun için muhtemelen CTBMOİ’nin ikinci cildini beklemek zorunda kalacağız.² Ancak 11 Eylül şartlarının doğurduğu, dünya sisteminin farklı bir evrede devam ettiği günümüze kadar İslâmcılık hareketinin kimler tarafından yönlendirildiğini en sarıh biçimde Kara’nın “yeni Akseki tipleri” dediği, İlahiyat ve İmam – Hatip okulu mezunlarına bakmak gerekecek. (Kara, 2008, 218-219)

Modernist İslâmcılığa Karşı Yerli Halk İslâmı

İsmail Kara’yı çağdaş İslâm ve Türk düşüncesi içerisinde “orijinal” kılan unsur onun düşüncenin modernliği karşısında, ölçüyü “gelenek” olarak koyması ve “elitlerin” yönsemelerine karşın Türkiye’de yaşayan “halkın” inançlarını önemseyerek, Anadolu topraklarının Müslüman kalmasında bu inançların büyük önem arz ettiğini farklı mecralarda göstermiş olmasıdır. Mevzu hakkında müstakil bir eser kaleme almayan Kara, çağdaş İslâm düşüncesinin bilhassa hurafe / bidat türü tezleri üzerinden geliştirdiği yapı ve bazı yazılarında bu hususun elle tutulur bir önemde olduğunun altını çizer.

2 “Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm” kitabının oluşum sürecindeki başlığının “Cumhuriyet Türkiye’sinde İslâmî Hareketlere Nasıl Bakılabilir?” olduğunu göz önüne alırsak (Kara, 1998b, 7) Türkiye ve İslâmcılık hareketindeki değişimi daha sağlıklı izlemek mümkün olabilir.

Cumhuriyet'in din ile ilişkisini açıklarken İsmail Kara halkın inkılâplar karşısındaki tavrını altı maddede özetler. İslâmcılığın modern yapısı karşısında, halkın İslâm algısını müstakil bir bölüm veya eserde incelemeyen Kara, Kemalist inkılâplar sürecinde halkın davranışlarını açıklarken aynı zamanda milletin hangi zihin yapısı içinde olduğunu ortaya koymuş olur. Buna göre ilk olarak halk, laiklik bağlamında devletin dininin olup olmadığını sorgulamaz. Çünkü devlet demek biraz da dine şemsiye olmak demektir. Halk Cuma namazına giden yöneticiyi, kendisi gitmese bile sever. Laiklik bahsinde idarecilerin bu tür dindarlık ritüelleri geliştirmesi halk için kâfidir.

İkincisi din kurucu ve yaşatıcıdır, aydın kompleksi halkta görülmez ve din tartışma alanı olmadığı gibi tereddütler mahalli de değildir. "Müslüman olmayan Türk" fikriyatı halkın nazarında imkân dâhilinde görülmez. Cumhuriyet'in dine yaptıkları da sabır gerektiren geçici uygulamalardır.

Üçüncü planda ise yapılanlar, inkılâplar devletten değil, onun başında bulunan idarecilerden kaynaklanır. "Devlet bizim idareciler değil, idareciler kötü" fikri yalnız halkın değil, tarikat ve cemaatlerin de anlayışını oluşturur. İslâmcılık düşüncesi içerisinde cemaat ve tarikatların bu anlayışla destek verdiği dindarlar ve uygulamaları ayrıca araştırılmaya değer görünüyör.

Dördüncüsü "çevre"nin "muhitin" dindarlığıdır. Toplumun dindar olması insanların tek tek dindar olmasından daha ehemmiyetlidir. "Elhamdülillah Müslümanım" diyenden, "Şeriat isteriz"e kadar ki sahada geniş bir dindar portremiz vardır. Ancak Kara'nın tespitlerine göre radikal İslâm, siyasal İslâm, asma / kesme, şiddet, terör gibi propagandalar; Müslümanlar arasındaki uzlaşma ve birlik ortamını dağıtmıştır.

Beşinci ve altıncı maddelerde halkın din – siyaset ilişkisindeki kendi ölçüleri devreye girer. "Müslüman Türk halkı Cumhuriyet devrinde din meselesinin ciddi olduğu kadar hassas ve nazik bir mesele olduğunun nerede ise insiyakî olarak tamamen farkındadır. Bu derinden farklılık onu dinî konularda kapıları zorlamaktan, dini doğrudan bir çatışma ve muhalefet aracı olarak görmekten / kullanmaktan alıkoyar. (...) Büyük şehirlerin ve Anadolu taşrasının yüksek kubbeleri ve gökdelenlerle yarışan minareli câmilerle dolması, İmam Hatip okullarının, Kur'an kursu bina ve yurtlarının yapılması, buralara öğrenci temin edilmesi, Cuma ve bayram namazlarında her yaştan cemaatin şehir sokaklarına taşması, seçimde dindar kişileri ve muhafazakâr partileri desteklemesi vd. halkın bu kendine mahsus din – siyaset anlayışının, yorumunun ve mücadele biçiminin tezahürleri arasında mütalaa edilmelidir. Müslüman Türk halkı kendine göre dine karşı yapılanlar için 'kâfirlik, küfür' gibi doğrudan itikatla alakalı, sert ve Müslüman cemaattan dışlayıcı kelimeleri kullanmaktan ziyade daha çok tarihî, sosyal ve kültürel mânası olan 'gavurluk ve gavur' kelimelerini kullanmayı tercih etmiştir." (Kara, 2008, 190 – 193)

Bu tespitlerden de görüleceği gibi İsmail Kara siyasal İslâm ile halkın

inançları arasında bir ayrıma gider. Kuşkusuz Nurettin Topçu ekolünden gelen Kara, Topçu gibi Anadolu topraklarının İslâmlaşması, İslâm kalması bağlamındaki inanç ve din payına büyük önem verip, bunu varoluşsal kıldığı kadar; İslâm’ın Cumhuriyet döneminden itibaren siyasal her türlü aktif / pasif etkinlikle bir arada anılmasını temkinli karşılar hatta tehlikeli bulur. “Dinî sömürme yolunda İslâmcılar İslâm’ın içteki düşmanları ile yarışmaktadırlar. Dine karşı olanlarla birlikte onlar da halkı büyülemek için radyoda mevlid ve Kur’an okutuyor, Allah’ın nefret ettiği iğrenç haykırışlarla dua diye ısmarlanmış kimseleri bağırtıyorlar. Seçimlerden önce erkânlarıyla birlikte maruf câmilerde namaz kıldıklarını halka gösteriyorlar. Fayda umdukları yerde başta bulunan din adamını seçim propagandası olarak kullanıyorlar.” (Topçu, 2002, 107; 1999, 134)

İsmail Kara’nın cümleleri bu keskinlikte olmasa bile sorduğu sorular benzer etkileri bırakacak niteliktedir: “Cumhuriyet ideolojisinin ve aydınların tehlike olarak gördükleri şey İslâm ve halkın Müslümanlığı mı yoksa aktif ve ‘örgütlü’ dinî hareketler, moda deyimiyse ‘siyasal İslâm’ mıdır?” (Kara, 2008, 17)

Sorunun cevabı tabii ki Topçu’nun belirttiği ilişkilerde yattığı için memleketteki İslâm ve Müslümanlıktır.

Çağdaş İslâm düşüncesi halkın içinde yaşayan / aktif Müslümanlığı, Anadolu topraklarındaki İslâm’ı modern tezleri arkasına alarak, tahrif eden düşünceler barındırır. Çağdaş İslâm düşüncesinin “sorunun dinde değil din anlayışında olduğu”, “kaynaklara dönme” tezleri tüm tarihsel birikimi ve İslâmi yaşayış pratiğini “sildiği” için aslında büsbütün modern ve modernleştiricidir. Cumhuriyet’in yapmak istediği de modernin / batılılaşmanın yapmak istediği de bundan ibarettir. (Kara, 2003, 92 – 95)

Anadolu coğrafyasındaki halkın kaynakları arasında mevlid, menkıbeler, kerametler, mucizeler, batıl inanç ve manzumeler gelir. Bu İslâm anlayışı, halkın arasındaki aktif dinsel ritüeller Cumhuriyet döneminde yine Müslümanların Müslümanlıklarını korumada, inkılâpların yıkıcı etkilerini büyük oranda göğüslemede en büyük faili oluşturur. Bugün için hurafeler, türbe ziyaretleri, menakıplar vs. “avam”ın İslâmla irtibatını okumuş yazmışlardan daha reel ve sağlam klabilmektedir.

Kara’nın belirttiği tarzda Cumhuriyet idaresinin siyasal İslâm hareketlerinden ziyade, yerleşik İslâm ve Müslümanlıktan çekinmesi boşuna değildir. “Avam cahil olduğu için bu gibi yobazlardan kolayca etkilenir. (...) İslâm asr-ı saâdetteki şeklini kaybetmiştir. İran’ın, Yunan’ın, Hind’in ne kadar karışık ve eski hurafeleri varsa bize intikal etmiştir. (...) Elde riya tesbihi ile miskin sokaklarda dolaşanlar; biraz da Kur’an-ı Kerim’in çalışma, gayret, sanat ve ticaret hakkındaki emirlerini nazarı dikkate alsalar, (...) evliyaaya, ulemaya ibâdet etme bidatı, meşrû bir şekil aldı.” (Günaltay, 1997, 313 – 320)

Çağdaş İslâm düşüncesinin geleneksel İslâmî yapıyla ilgili en belirgin tezlerine İsmail Kara, kendine özgü metodolojisiyle yaklaşır. Çünkü Kara modern olan hiçbir veriyi üzerinde düşünmeden, incelemeyen kabullenmek istemez. İslâmcıların bidat, hurafe eleştirilerine ilkin bunların “gerçekten” hurafe olup olmadığı sorusuyla başlar. Çünkü Kara’ya göre hurafe, bid’at diye tavsif edilen düşünme ve yaşama kalıplarının çoğu bu sınıfa girmeyip, “dinin kendisi” olabilir. (Kara, 1998, 25) En nihayetinde İslâmcılık da bu konuda “ideolojik” davranmaktan kendini alamaz, çünkü hedefini “muasır Avrupa medeniyeti”ne göre ayarlamış, dinî bu cepheden ele almış bir düşünme tarzıdır. Kara için, gündelik yaşamın içine dâhil edilerek, itikaden bozuk, yanlış ve sapık olarak gösterilen, zayıflatılan, kenara itilen inanç, kabul ve algılar esasında modernleşmenin önünü tıkayacak en büyük enstrümanlardır. (Kara, 1998, 34)

Zaten bu nedenle tarihsel birikim, bu “yaftalarla” Müslümanların gündeminden çıkarılmak istenmiştir.

İslâmcılarla Kemalistlerin Birleştiği Yer

“Teferruat ve hurafeler altında boğulmuş olan dinin asıl ruhu kalplere kadar varmıyor. Onun için de, din adı kelimelerden, bir takım dış görünüşe ait âdetlerden ibaret kalarak, içimize kadar girmiyor.” (Ağaoğlu, 1972, 60)

Seküler Cumhuriyet aydınıyla çağdaş İslâm düşüncesi taraftarını aynı kaptan birleştiren “hurafe / modernleşme” odağı, Müslümanların bir şekilde zayıflaması, toprağa ve tarihe yaslanan köklerinin zedelenmesi saikini de barındırır. Doğrudan İslâm’a saldıramamak da (Özel, 1977) halkın inançlarına yöneltmiştir, batılılaşma taraftarlarını. Seküler ve modern maddi medeniyetin argümanları, zaman içerisinde halkın arasında yaşayan aktif İslâm nezdinde her zaman geçerli olmayabilir. Cumhuriyet’in laikleşme programı kapsamındaki devrimlerinin gerekçesiyle İslâmcıların tezleri aynı koşutlukta ilerler: “gerçek İslâm’ın anlaşılması”. “Ehli İslâm’ın duçar olduğu zulüm ve sefaletin elbette birçok müsebbipleri var. (...) Bizim dinimiz milletimize hâkir, miskin ve zelif olmağı tavsiye etmez. Bilakis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor.” (Atatürk, 1989. 80-81) diyen Mustafa Kemal’le birlikte Said Halim Paşa’da aynı kanaattedir. (Said Halim Paşa, 1993, 180)

İslâmcıların önemli isimlerinden örnekler veren İsmail Kara modernist zihnin çalışma tarzını daha net gösterme hedefindedir. Çağdaş İslâm düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden Mehmet Âkif’in, hastalıkların tedavisi hususundaki fikirlerini bu eğilime örnek gösterir. Sırat-ı Müstakim dergisinin idarehanesine bir gün bir mektup gelir. Mektup sahibi kolera, veba gibi hastalıkları defetmek için bir zamanlar yapıldığı gibi memleket dahilinde Kur’an-ı Kerim okumayı teklif eder. (Kara, 2003, 210-211) Mehmet Âkif buna karşılık mektup sahibine hastalıkların pozitif bilimlerle iyileşeceği yanıtını verir.

Âkif’in modernist eğilimi, böyle bir hükme varması esasında Yıldız’da okunan Buhari’lerin halkın hissiyatını okşayarak Padişah’a güven tazelettiği gibi siyasî bir eğilime de bağlıdır. İsmail Kara bu cevabıyla Mehmet Âkif’i sekülerizmin merkezine yerleştirir. Çünkü Kara’ya göre “inanç” bilhassa halkın imanı, aydınlarınkinden farklı bir mecrada seyreder.

Sekülerleşme, modernleşme ve insanın kendi güvenlik şemsiyesini başkalarına devretme yöntemi geliştikçe bize has varoluşsal güvenlik anlayışı sahnedeki çekilmeye başlamıştır. Kara, “Üzerlik, Nal, Sigorta ve Güvenlik” başlıklı yazısında (Kara, 1998a, 19 – 20) geleneksel sigorta anlayışının nasıl değiştiğini örnekleriyle izah eder. Kılıçzâde Hakkı’dan yaptığı alıntıyla Kara, Türklerin modern gelişmeler çerçevesinde “maddî tedbirlerini” aldıktan sonra tevekküllerini ifade eden, “Ya Hâfız”, “Tevekkeltü alellah” levhâlâriyle, güvenliklerini garanti altına aldıklarını aktarır. Buna göre modern hayatın kabul etmesi zor ve modernistlerin algılamaları çetrefilli olan irrasyonel bazı olaylar, inanç sahasında ve gündelik yaşamda hayatî önem kazanabilir.

İsmail Kara “Gök Kapısı Açıldı!” (Kara, 1998a, 85) yazısında da bu tezlerini güçlendirir. Pozitif anlamda karşılık oluşturmayacak gök kapılarının açılması hadisesi Müslümanlar için bir “imkân”, “hayır vesilesi” iken, buna şahit olmak “şerefli” bir haldir aynı zamanda. Yazar bu yazıda kendi annesinin, bir sabah vakti gök kapılarının açılışına, göğün kıpkırmızı kesilişine şahit oluşlarını anlatır. Gök kapılarının açılışını görmek herkese kısmet olabilecek bir hadise değildir. Çünkü bu kapıların açılışıyla birlikte edilen dualar geri çevrilmez.

İsmail Kara’nın hurafe ve bidatlara yaklaşımı, yaptığı incelemeler neticesinde Türkiye’nin yapısının bunlarla bezendiğini göstermesi bakımından orijinalliğini ortaya koymaktadır.

İsmail Kara halkın inanç değerlerini yansıtan kurumlar için önemli çalışmalar yapmıştır.

Tasavvuf ve tarikatlar, son yıllarda cemaatler özelinde önemli dikkatleri geliştiren Kara, bu yapıların çalışmaları, bilhassa sistemle ilişkileriyle ilgili eleştirilerde bulunur. İsmail Kara bunları gerçekleştirirken yine kendi metodolojisini en belirgin bir şekilde işletir. Öncelikle çağdaş İslâm düşüncesinin belirtilen yapılara yönelik eleştirilerinin umumi dökümünü verir.³ Tembellik, pısrıklık, cahillik, kadercilik aynı zamanda medreselerin ve diğer dinî kurumların da vasıfları içerisinde. (Kara, 2003, 358-385)

İtikadi, ilmî / metodolojik, ahlâki eleştiriler aslında İslâmcılık hareketinin menşei ile örtüşür. Böylece İslâmcıların tarikat, tasavvuf çevresine yönelttikleri oklar, çağdaş İslâm düşüncesinin en belirgin tezleri arasına girmiştir.

3 Burada belirtilmesi gereken noktalardan birisi de İslâmcıların İslâm tarihine yönelttikleri eleştiriler, geri kalma nedenlerimiz ile tasavvuf, tarikat yapılarına yüklenmeleri aynı içeriktedir. Bu toprakların davranış ve inanış örüntülerinin büyük oranda tasavvuf, tarikat paradigmasıyla belirlendiği gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkıyor böylece.

Kara, bu eleştirileri verirken ayıklamalar yapmayı tercih eder. Bu eleştirilerin, modern hassasiyetle geliştirilenlerini titizlikle ayırır. Hususen 1980'li yıllardan sonra cesamet kazanan cemaat yapılanmalarını gündemine alan Kara, bu müesseseleri savunma konusunda geleneksel kurumlara gösterdiği inceliği göstermez. Para ve maddi medeniyetle ilişkileri bahsinde cemaatleri "halkın kurumları" vasfından ayırarak, çağdaş İslâm düşüncesinin kategorisi içerisinde düşünür. Kara'nın özellikle Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe ve CTBMOI'deki metinleri bu yapının her türlü niteliğini ele alan önemli birer kaynak olarak temayüz etmiştir.

İslâmcılık düşüncesi araştırmalarında biyografilerin ehemmiyeti çok fazladır. Daha doğrusu "piyasa"daki İslâmcılık incelemeleri biyografilere, hatıralara, nitelikli eleştiriler ve tekliflere kapalı olduğundan, İsmail Kara inceleme metodolojisi içerisinde birçok biyografiyi ele almış, daha önce yazılan biyografilere "engin arşivinden" çıkardığı belgelerle katkıda bulunmuştur. Biyografi yazıları, Kara'ya İslâmcılık düşüncesinin gelişimi ve mevzularını ele almada, olayların cereyanı ve gidişatını vukufla değerlendirmede yol gösterici olmuştur. Birgivi Mehmed Efendi, Babanzade Ahmet Naim Efendi, Ahmet Hamdi Akseki, Osman Niyazi Efendi, Hüseyin Kâzım Kadri, Osman Nuri Ergin, Mehmet Hulusi Efendi vd. Kara'nın incelediği bazı şahsiyetlerdir.

Biyografi incelemelerinde Kara, metin "keşifleri"ne de yer verirken, şahısların yaşamları, gündelik hayatlarındaki tavırları, sözleri ve davranışlarıyla İslâmcılık düşüncesi arasında mukayese etmekten de geri kalmaz. Dolayısıyla biyografi sahiplerinin, açıkladıkları görüşlerindeki "samimiyet, ciddiyet, sahicilik" bize İslâmcılık düşüncesinin seyriyle ilgili önemli ipuçları verir.⁴

Kara, yalnız bilinen isimler değil; fakat memlekete, dine ve çevresine büyük hizmetleri geçmiş yerel isimleri de anlatır. Bunu aktarırken, kamuya açarken hem Türkiye'nin hem de İslâmcılık düşüncesinin paradigmasına yönelik bir çabayı geliştirir. Onun İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi kitabı Cumhuriyet'in inkılâplarının seyrine ışık tutarken aynı zamanda iki hocasının Mustafa Kemal'e bizzat itirazda bulunduğu vakasını gündemimize yerleştirir. Cumhuriyet'e bir teklif getiren istidanın yankıları aslında Kemalist söylemin, klişenin değişmediğinin bir göstergesidir. Cumhuriyet gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'ya atfen yazılan "Bu adamlar burasını İran mı yapmak istiyorlar?" (Kara, 2004, 16) ifadesi İslâmcılık düşüncesinin Cumhuriyet serüveninde peşini bırakmamıştır.

Şerif Mardin, Ruşen Çakır gibi İslâmcılık üzerinde araştırmalarda bulunan isimler hakkında tenkit yazıları kaleme alan Kara, burada da yine metodolojik önerilerde bulunarak, yazıları yalnız "tenkit" değil; aynı zamanda "teklif" hâline getirmiştir. İslâmcılık hareketi kapsamındaki yapılar için kaleme aldığı

4 İslâmcıların bu ahlâki tutumlarını ele alan çalışmalar yok. İslâmcılık hareketinin mevzuları için ayrı ayrı telif eserler yapılmayı bekliyor.

metinleri, fikirleri ve eleştirileri ise yine yapıcılığını korurken, paradigmanın yanlış bir çatkıya sahip olduğunu gösterme niyetindedir. Turgut Özal algıları, Bediüzzaman’ın söylem ve eylemleri, cemaatlerin bilhassa 80 sonrasındaki para ve şirket kültürleri, bazı şeyh portreleri, Diyanet İşleri, hoşgörü / bir arada yaşama çağrıları, Patrikhane, İslâmcı aydınlar ve diğer konularda getirdiği eleştiriler de yine İslâmcılık hareketinin başlıklarından bazılarıdır.

İsmail Kara’nın kaynaklarındaki çeşitlilik, farklı ilgi alanları ve din meselesini varoluşsal kılması, hadiseleri ve mevzuları algılama ve yerli yerinde değerlendirmesinde etkili olmuştur. Türk düşüncesi içerisinde etkisi fazla olan akademisyen kliğinde kaybolmaya başlayan bu hasleti sürdüren ender yazarlardandır Kara.

Klasik kaynak taramaları, kütüphaneler, sahaflar, fotokopiler, günlük yayınlar bir yana, “keşf süreci” ve “rüya”lar da Kara’nın dikkate aldığı unsurlardandır. Keşf süreci bu kadar çok maddi malzeme ve “gönül zenginliği” biriktiren bir düşünce adamının “kendinde” metodudur. Bir kitabına da ismini veren rüya ise Kara’nın birkaç yazısında dile getirdiği membalardandır. Şeyh Rahmi Baba’nın gördüğü rüya (Kara, 2002, 15) üzerinden tarikat çevrelerinin Cumhuriyet’e karşı bakışlarını anlatır İsmail Kara. Anlatması bir tarafa CTBMOİ’de bu çevrelerin, Müslümanların devletle geliştirdikleri ilişkileri bildirirken kullandığı teknik, bu rüyanın bağlamıyla birebir örtüşür. Rüyaların hakikati gösteren yollardan biri olduğu, ehlince takdir edilmiştir zaten.

İsmail Kara ilkin “iyi / halis niyetli”dir.

Ele aldığı konular, bunlara verdiği emek, titizliği, araştırma ve arşivciliği, “ihtiyatlılığı” ile bu ihlâsı gösterir. İşbirliği temel kaynaklarla ve tarihle kurduğu illiyet bağıyla alakalıdır. Mevzulara gösterdiği titizlik bir tarafa, hamasi yorumlar ve konjonktürel eğilimlere kapılmadan, gündelik olanı takip ederek ama bunu genel yargıların içerisine oturtan anlayışıyla “temellendirmelere” gitmesi; meşakkatli hususların altına girerek bunu fikir ahlâkıyla birleştirmesini hüsnüniyetinin nişanesi olarak alabiliriz. İlmi önçemesi, ilimden başka hususlarda yönlendirmelere girişmemesinden bellidir.

Zaman zaman yayımladığı hatıralarında bir makalenin, belgenin veya kitabın kaderini nasıl takip ettiğini anlatır. Zor beğenirliği, eleştirideki nokta vuruşları “literatüre” tam hâkimiyetinden gelir. Bu kadar belge ve bilgi yığını, yönlendirme bombardımanı karşısında itidali ve teenniye elden bırakmaması ilim karşısında diz çöküp, hıfzını tamamlamasıyla ilgisi olsa gerek. Bu derece modern ilmi yöntem karşısında, geleneksel olanı muhafaza ettirerek, tarihsel ve yerli damarı korumak eğitim ve yaşamı buradan devşirmekle mümkün olabilirdi zaten.

Üslubunun gün geçtikçe daha da rafine hale gelmesine, İslâmcılık üzerine detaylı ve kapsayıcı yazılar kaleme almasına karşın Kara, metin alıntılarının yanında dil konusundaki tutumunu terk etmemiştir. Osmanlı dönemi metin-

lerinin dilini ve kavramlarını sıkça kullanan Kara Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm (CTBMOI)'da da bu tavrını sürdürür. Kuşkusuz bunu bir ilim adamının yaptığı işe verdiği ehemmiyet şeklinde algılamak gerekir.

İsmail Kara bu tutumuyla, akademik metodolojiyi çağının akademik dünyasından daha disiplinli ve işler kullandığı gibi, entelektüel birikim bakımından da muadillerinden çok önde görünüyor. İsmail Kara gerek gazetede yazdığı dönemde gerekse makalelerinde farklı disiplinler ve değişik kaynaklardan yararlanır.

Halk arasındaki rivayetleri yazılarına yansıtmakta bir beis görmez.

İsmail Kara'nın ilmî mevzulardaki hazıra ve kolaya kaçmayan çabası bir tarafa çetrefilli, ihtilafli konulardaki "ihtiyatı", kati hükme varmaması ve popülist bir açıklamaya gitmemesi dikkate alınacak bir vasıftır.

Yakın tarih konularında da çalışmalar yapan ve yakın tarihin İslâm/cılıkla ilgili kompartımanları hususunda bu temkinli tavrı, konuların yetkin biçimde değerlendirilmesini sağlamıştır. Hatıraları yakın tarih sözkonusu olduğunda daha işlevsel hale getiren İsmail Kara, "empoze" edilme gayretlerini bu sayede boşa çıkarmıştır. İslâmcılık hareketi ve Türkiye'de din – devlet ilişkileri hususundaki klasik yaklaşımlar, kalıp ifadeler, İsmail Kara'nın çalışmaları, disipliniyle kırılmıştır.

İsmail Kara'nın ilim sahasında gösterdiği titizliğin hikâyesini kitaplarında görmek mümkün. Onun bazı eserleri araştırma süreciyle ilgili yazdığı yazılar hem belgesel değer taşıırken hem de zevkle okunacak, sağlam deneme yazıları kategorisindedir. İlmi dilin dışında kendisini okutan ve keyf veren yazıları Türk düşüncesinde temayüz eden İsmail Kara, yatağını bulmuş üslubuyla ender yazarlardan biridir. Aramakla Bulunmaz kitabındaki yazılardan bazıları bu çabaların kayıtları mesabesindedir. Ulemâ'yı Din-i İslâma Davet-i Şer'îye risalesini arama çabasını anlattığı yazı (Kara, 2006, 33) örneğinden hareketle hem ilimdeki polisiye takibi, keşf çabasının kendine özgü tadına varabilir hem de ilmîn biraz da cefa, sabır ve inat olduğunu takip edebiliriz. Bu metinlerle ayrıntıların hayati önemini, Türk ve çağdaş İslâm düşüncesinin ayrıntılarıyla bezendiğini kayıtlara geçirebiliriz.

Düşünce Adamı Olarak İsmail Kara

Aslında İsmail Kara'nın yalnız akademisyen veya entelektüel değil bir "düşünce adamı" olarak temayüz etmesinde içinde doğduğu aile ve yetiştiği coğrafi çevre ile Dergâh yayınlarındaki vazifesinin etkisi büyüktür. Topçu ekolünün etkisi bir yana bir "odak" etrafında düşünce serdetmenin getirdiği ahlâkı edinen Kara, Sözü Dilde Hayali Gözde'deki metinlerde görüleceği gibi, "ilim adamı" kavramının tüm içeriğini, "eski adamların" ve âdetlerin, ilimdeki titizliğin kaidelerini öğrenmiş, bu ortamın keyfini tatmıştır

“Hareket – Dergâh camiası, bayramların ikinci günü mutad hoca ziyaretlerine çıkardı. Heyecanla, zevkle, neşeyle... Çağaloğlu’nda önceden tesbit edilen bir yerde buluşurduk; Sultan Ahmet Camii dış duvarına bitişik – şimdi bambaşka hallere giren – çayhanede (...) Ziyaretgâhların bir halkası Çemberlitaş Şatır Sokak’ta (Nurettin Topçu. – Hoca’nın vefatından sonra ilk durak medfun oldukları Kozlu mezarlığı olmuştu-), diğeri İçerenköy Kartallı Köşk’te (Ali Nihat Tarlan). Arada Levent Manolya Sokak (Hüsrev Hatemi), Çengelköy (Tahsin Bahnguoğlu), Bahariye Şifa Sokak (Mehmet Kaplan), Ayşekadın / Kazasker (Osman Turan), Göztepe (Cemil Meriç), Çemenzar (Orhan Şaik Gökyay)... var.

Bir de yemek ve namaz molaları. Ezel ağabey bir yerlerden mutlaka güzel peynir, turşu, pastırma almalı, Cahit Bey de fırından yeni çıkma ekmek ve simit... yaz ayları ise karpuz ve kavunsuz olmaz, onlara da Mustafa Kutlu bakar, herkesin aldığı kavunu beğenmez çünkü.” (Kara, 2005, 58)

İsmail Kara yaptıklarıyla İslâmcılık’ta eksik olan “inşa” fikriyatının vücut bulabileceğine, konjonktüre rağmen “kendi gündem”ini oluşturulabileceğine, çağın (modern) yöntemlerine karşı bu gündem üzerinde sapmadan yürünebileceğine sarih bir örnek teşkil eder.

Tüm bunlardan sonra İsmail Kara’nın bu derece üstün vasıflı bir ilim adamı olmasında ailesinin çok büyük etkisi vardır. Babası Kutuz Hoca’nın tedrisatından geçen Kara, babasından gördüğü ahlâktan da önemli paylar almıştır. Kutuz Hoca emekli olduktan sonra kendisine bağlanan emekli maaşını çalışmadığı için reddedecek bir ilim ahlâkıyla donanmıştır. İsmail Kara’nın “hafız ocağı”ndan yetişmiş olması, abisi Mustafa Kara’nın etkisiyle birçok dergiyi takip edebilmesi ilmî anlayışını muhkem kılmıştır.

İsmail Kara yalnız İslâmcılık çalışmalarıyla değil, geniş kültürüyle, geliştirdiği hassasiyetlerle ve “İsmail Kara duruşu” ile önemli bir entelektüel, düşünce ve kültür adamı kimliği kazanmıştır. Çağdaş İslâm düşüncesinin modern tarafını her daim dile getirmiş ve verdiği ürünlerde modern her türlü düşünceye karşı yerli, Anadolu’nun ruhunda olan ve tarih içinde kimliğini ve varoluşunu bulmuş düşünceleri, tavırları gündemimize getirmiştir.

“İlmi” eserlerinde bile kendini okutan bir dili yakalamış, İslâmcılık düşüncesinin çıkışından itibaren, temel konuları, sorunları açıklamıştır. Bizde eksik bulunan düşüncenin yekpare olmayacağı metodunu eserlerinde göstermiştir. Kara, yalnız, yaptığı çalışmalarla değil; sorduğu sorularla da İslâmcılık düşüncesinin yapısına, paradigmasına vurgu yapmış, hareketin yönünü belirlemiştir. “Siyasî merkezle uzlaşma arayışı mecburiyeti hâlâ devam ediyor mu? Bugün rejimle uzlaşan / uzlaşma yolları arayan İslâmî endişe sahiplerinin elde etmek istedikleri ‘meşru’ talepleri var mı?” (Kara, 2004b, 129) soruları geçen dönemlerde İslâmcıları kaygılandırmaya yetecek tarzdaydı.

Bugün için sorulabilecek; “Bugün böyle bir endişe / uzlaşma arayışı / talebi

kalmış mıdır?” Daha da ileride “İslâm ile var olma çabası güden bir çevreden söz etmek mümkün müdür?” sorularıyla telaşlanacak, kaygılanacak İslâmcılık hareketinden söz etmek mümkün görünmüyor.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Ahmet (1972) *Üç Medeniyet*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (1984) *Kendimize Geleceğiz*. Derya Dağıtım Yayınları.
- Günaltay, Mehmed Şemsettin (1997) *Hurâfeler ve İslâm Gerçeği*. Marifet Yayınları.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1989) “*Akhisar’da Bir Ziyafette*”. İzmir Yollarında. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, İsmail (1998) *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe*. Kitabevi Yayınları.
- Kara, İsmail (1998a) *Amel Defteri*. Kitabevi Yayınları.
- Kara, İsmail (1998b) *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*. Cilt III. Kitabevi Yayınları.
- Kara, İsmail (2002) *Şeyh Efendi’nin Rüyasındaki Türkiye*. Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2003) *Din İle Modernleşme Arasında*. Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2003a) *İslâm Düşüncesinde Paradigma Değişimi. Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce. Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*. İletişim Yayınları.
- Kara, İsmail (2004) *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi Hac Hatıraları*. Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2004a) *İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri. Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce. İslâmcılık*. İletişim Yayınları.
- Kara, İsmail (2004b) *Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki*. Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kara, İsmail (2005) *Sözü Dilde Hayali Gözde*. Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2006) *Aramakla Bulunmaz*. Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2008) (CTBMOİ) *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm*. Dergâh Yayınları.
- Özel, İsmet (1977) “Etki – Tepki”. 27.08.1977. Yeni Devir Gazetesi.
- Özel, İsmet (1997) “Kadınların örtünmesi Demokratik Bir Hak Değildir.” 19.10.1997. Yeni Şafak Gazetesi.
- Özel, İsmet (1999) “*Sıradan Konservatizm*”. 18.09.1999. Yeni Şafak Gazetesi.
- Özel, İsmet (2001) “*İntibak*”. 21.05.2001. Millî Gazete.
- Said Halim Paşa (1993) *Buhranlarımız ve Son Eserleri*. Haz. Ertuğrul Düzdağ. İz Yayıncılık.
- Topçu, Nurettin (1999) *Yarınki Türkiye*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, Nurettin (2002) *İslâm ve İnsan / Mevlâna ve Tasavvuf*. Dergâh Yayınları.

Islamic Thought In Turkey and İsmail Kara

Ercan Yıldırım

Abstract

Researches on contemporary Islamic thought contain several methodological problems in Turkey. Islamic movement and particularly its relations with the modern paradigm of knowledge have not been evaluated consciously in studies. İsmail KARA has overcome many methodological problems in his early modern Islamic studies and he has put forth an orderly sight from the emerging date of the movement to the sources of scholars. In his texts belonging to his maturity period, he defends the “living Islam” among people against the criticism of historical Islamism with modern principles, indicating that the accusations such as superstition and bidat can coincide with the religion itself in most cases.

Kara receiving the morals and the characteristic of scientific rigor from his fâmilî and culture has combined these values with good manners, patience, and diligence. He was seen as a “man of thought” thanks to his intellectual background and point of view exceeding beyond the academical manner in that period.

Key Words: Islamism, İsmail Kara, methodology, public Islam, scientific ethics.

Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve İsmail Kara

Ercan Yıldırım

Özet

Türkiye’de çağdaş İslâm düşüncesi üzerine yapılan incelemeler metodolojik birçok sorun ihtiva eder. İslâmcılık hareketinin bilhassa modern paradigmayla olan ilişkileri yapılan çalışmalarda vukufî değerlendirilmemiştir. İsmail Kara erken dönem çağdaş İslâm düşüncesi üzerine yaptığı çalışmalarda metodolojik sorunların çoğunu aşmış, hareketin menşei ve ortaya çıktığı tarihten genel tezlerine, fikir adamlarından kaynaklarına kadar derli toplu bir manzara ortaya koymuştur. Olgunluk dönemi metinlerinde İslâmcılığın modern ilkelerle tarihsel İslâm’ı eleştiren yönlerine karşı halkın içinde “yaşayan İslâm’ı” öne çıkaran Kara, hurafe, bidat gibi ithamların çoğu zaman dinin kendisiyle örtüşebildiği tezini savunur.

Yetiştirdiği aile ve kültür çevresinden aldığı ahlâk, ilmî görgü gibi hasletleri titizlik, sabır, çalışkanlıkla birleştiren Kara, döneminin akademisyenliğini aşan dikkatleri, kültür adamlığı ve entelektüel birikimiyle “düşünce adamı” olarak temayüz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâmcılık, İsmail Kara, metodoloji, halk İslâm’ı, ilmî ahlâk.